

УДК 321.1; 327.39

Ганна Палій

КРАХ ЮГОСЛАВІЇ: ВІД ЄДИНОЇ ДЕРЖАВИ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ФРАГМЕНТАЦІЇ ЗАХІДНИХ БАЛКАН

Процес розпаду Югославії став прикладом найбільш радикального прояву міжетнічної ворожнечі у Європі після закінчення Другої світової війни. Причини цього полягають у специфіці гетерогенного проживання різних етносів на території колишньої Югославії, історії регіону, а також у архаїчності культури міжетнічного спілкування місцевих етнічних груп. Унаслідок війн 1991-1999 рр. у більшості державних утворень на території колишньої Югославії зростає етнічна гомогенність населення. Цей процес у перспективі має сприяти зменшенню конфліктності у регіоні Західних Балкан.

Нині ми є свідками надзвичайно цікавого з політологічної точки зору і водночас глибоко трагічного завершення процесу етнічної гомогенізації держав, що постали на уламках колишньої Югославії. Розпад Югославії як багатонаціональної держави відбувався в кілька етапів і на різних її територіях по-різному. Так, війна у Словенії була досить короткою й не спричинила стільки людських жертв, як війни у Хорватії та Боснії і Герцеговині. Цілком мирним був лише вихід Македонії з Югославської федерації, однак проблеми між албанцями і македонцями загострилися пізніше. Сьогоднішня Югославія складається з двох республік - Сербії і Чорногорії. І навряд чи останні політичні зміни, що відбулися в Югославії (падіння режиму С.Мілошевича, перемога Об'єднаної демократичної опозиції Сербії на виборах югославського президента й парламенту Сербії), зможуть зупинити процес етнічної гомогенізації, повернути в країну ті майже три мільйони біженців, що залишили свої домівки в результаті воєн і конфліктів 1991-1999 рр. Югославська криза стала шоком для Європи й цілого світу, оскільки ось

уже понад п'ятдесят років на континенті не було такого загострення міжнаціональної боротьби. Необхідно зрозуміти причини небувалої гостроти міжнаціональної ворожнечі у колишній Югославії, аби не допустити її повторення в інших регіонах. Слід також відзначити унікальність процесу етнічної гомогенізації на тлі прискорення інтеграційних процесів в Європі та загальної космополітизації суспільного життя на континенті.

Сьогоднішня політична реальність Західних Балкан - це існування значною мірою гомогенних національних утворень як наслідок цілковитої ліквідації або суттєвого зменшення на їх території національних меншин. Це стосується насамперед Хорватії, "материкової" Сербії (без урахування Косова і Воєводини, де збереглися відповідно албанська та угорська меншини), а також обох частин Боснії й Герцеговини Мусульmano-Хорватської Федерації й Республіки Сербської. Щодо Косова, то тут зазнав невдачі (внаслідок поразки у війні Югославії з НАТО в березні-червні 1999 р.) план уряду колишнього президента Югославії С.Мілошевича витіснити албанську більшість

з краю. Однак нині у Косові триває процес витіснення вже не албанців, а сербів. За оцінками ООН, з часу завершення війни край залишило близько 200 тисяч сербів та представників інших національностей. Отже, тенденція для усіх територій, якими пройшла війна, лишається спільною - усі вони поступово, але неухильно, позбавляються національних меншин.

Варто зауважити, що всередині самої Мусульmano-Хорватської Федерації відбувся чіткий поділ на мусульманську та хорватську частини, і на території мусульманських земель Федерації кількість хорватів невинно зменшується. Керівництво боснійських хорватів у 2000 р. поставило питання про вихід хорватських територій зі складу Мусульmano-Хорватської Федерації. Згідно з даними Комісії ООН у справах біженців, близько 30% боснійських хорватів залишили республіку з часу підписання Дейтонської угоди у грудні 1995 р. [1]. Аналогічні процеси відбуваються і на хорватських землях Федерації, де зменшується кількість мусульман. Цей факт ілюструє брак міжнародної толерантності навіть між формальними союзниками. Тож, хорвати залишають землі, що відійшли мусульманам, незважаючи на те, що мусульмани з 1994 р. були союзниками хорватів у війні із сербами в Боснії і Герцеговині (БіГ), і нині уряди обох громад є союзниками з більшості політичних питань. Отже, якщо в обох цих частинах Мусульmano-Хорватської Федерації - мусульманській і хорватській - не терплять представників національної меншини із "союзної" нації, то незрівнянно гострішими є проблеми у міжнародних відносинах сербів та хорватів, сербів та мусульман, між якими точилися вкрай запеклі війни.

Західні країни на початку 90-х намагалися сприяти досягненню етнічного порозуміння, чи, принаймні, можливості проживання на одній території представників різних національних груп колишньої Югославії. Однак усі їхні спроби не мали успіху: суперечки між югославськими народами виявились настільки гострими, що унеможливили їх спільне проживання. "Взаємна ненависть між сербами та албанцями у Косові, між Сербією Слободана Мілошевича та Хорватією Франьо Туджмана, і як результат - між сербами та хорватами в Хорватії, разом з економічними проблемами й розпадом Союзу Комуністів Югославії призвели до громадянської війни і

руйнування громадянської культури єдиної держави" [2].

Таким чином, руйнування національної толерантності впродовж міжнародних чвар і наступних кривавих воєн зробили невідворотним процес утворення невеликих, але мононаціональних держав на території колишньої Югославії. Отже, у чому причина таких глибоких суперечностей і взаємної ненависті колишніх югославських народів?

Передумови взаємної ворожнечі

В ідеології однієї з ворогуючих сторін югославського конфлікту помітна досить цікава закономірність: політологи та історики, що виступали з просербських позицій (як, наприклад, американський науковець сербського походження А.Джилас [3]), намагаються відстояти тезу, що ворожнеча між балканськими слов'янами, як і сербсько-албанська ворожнеча в Косові, має глибоке історичне коріння. Приміром, белградський вчений З.Ізакевич стверджує: "Племена південних слов'ян, що прийшли на Балкани в другій половині VI і на початку VII сторіч, завжди ворогували" [4].

Відзначимо, що югославські політики й історики сподівались на збереження Югославії, акцентуючи увагу саме на таких концепціях і відповідних моментах історії. У разі, якщо Белград справді бажав збереження країни, серби мали б шукати не приводи для образ, а приклади мирного співжиття, на яких слід було б усіляко наголошувати. Втім, югославська еліта аж до жовтня 2000 р., неодноразово силою придушуючи національні рухи, значною мірою сприяла руйнуванню єдності і, зрештою, краху держави. Цікавим є те, в яких формах деякі сербські вчені опонували західним науковцям, що намагалися зруйнувати міф про одвічну ворожність народів Югославії.

Так, наприклад, американський вчений Н.Малкольм стверджував, що до початку XIX ст. серби та албанці часто були по один бік "історичних барикад". Цю тезу різко критикували численні сербські вчені з поважних інституцій (див. дискусію з цього приводу [5]). Ймовірно, більш близьким до реальності є підхід, відповідно до якого причини зародження глибокого антагонізму між південними слов'янами не були "одвічними". Вони виникли головним чином унаслідок міграцій XVI-XVII ст., через які різко змінилася демографічна ситуація в регіоні. Сербі та хорвати,

які раніше розвивались у своїх замкнених культурно-історичних ареалах, опинилися в зонах змішаного розселення.

На середину XIX ст. сербське населення Хорватії становило близько 30% загального числа її мешканців [6]. Серби й хорвати мешкали "смугами" також і в Боснії і Герцеговині. Сам по собі такий характер проживання ще не був причиною сербсько-хорватського конфлікту, але він створював для нього сприятливий ґрунт. Таким чином, завдяки міграційним процесам та зовнішнім культурно-релігійним впливам (зокрема, ісламському), на території південнослов'янських земель утворилася складна етнічна ситуація. Причому, як показала історія, більшість народів на цій території з різних причин так і не набула культури толерантності та здатності безконфліктно мешкати у багатонаціональному суспільстві. Однак саме на сербській політичній еліті, як на керівництві найчисленнішого народу колишньої Югославії, лежить найбільша відповідальність за те, що процес деструкції Югославії розвивався саме силовим шляхом.

Отже, саме зіткнення реальності поліетнічного суспільства із браком культури міжнаціонального співжиття, а також гегемоністські прагнення окремих зовнішніх і внутрішньобалканських силових центрів (серед яких -- насамперед Сербія, і, меншою мірою, Хорватія) стали причинами того, що югославський конфлікт розвивався саме за конфронтаційним сценарієм. Гегемонізм сербів проявлявся у намаганні об'єднати всі сербські землі. Причому в офіційній ідеології існувала виразна тенденція, спрямована на те, щоб сербськими називалися всі землі, які будь-коли входили до Сербського королівства. Боснійських мусульман серби вважали ісламізованими сербами. Так, на початку XX ст. напередодні утворення югославської держави - Королівства сербів, хорватів, словенців - сербський прем'єр Н.Пашич заявив: "Суперечка про старшинство між сербами та хорватами вже давно вирішена на користь сербського народу" [7].

Слід зауважити, що югославська історія значно більшою мірою міфологізована, ніж історія більшості європейських народів. І, як часто трапляється у таких випадках, історичний міф іноді стає більш важливим, ніж реальні події. Потужна історична міфологія народів Західних Балкан створила стійкі ідеологеми й національні стереотипи: серби вва-

жають, що хорвати зрадили їх, підтримавши Австро-Угорщину в Першій світовій війні, яку серби назвали "Сербською Голгофою". Крім того, серби звинувачують хорватів у тому, що хорватські "ушташі" - націоналісти, які створили під час Другої світової війни Хорватську державу під протекторатом фашистської Німеччини, знищили близько 700 тис. сербів [8]. З іншого боку, хорвати вважають, що вони становили більшість у партизанських загонах Тіто, і стверджують, що сербські націоналісти - "четники" масово знищували хорватів, а політичні режими Першої (1918-1941 рр.) і Другої (1945-1991 рр.) Югославії були репресивними і антихорватськими.

Серби звинувачували боснійських мусульман у тому, що вони брали участь у боротьбі із сербами на боці турок, австрійців, "ушташів" тощо. Разом з тим мусульмани згадували про геноцид, розв'язаний проти них "четниками" у воєнні роки, про те, як їх тоді масово переселяли до Туреччини.

Косовські албанці історично рефлексували до "жорстокостей сербської окупації" 1878 р., до депортацій і спроб сербізації місцевого населення. Сербі, у свою чергу, згадують дії албанських фашистів під час Другої світової війни.

Міфологізація новіших, як і давніших, справних та уявних історичних кривд зробила свою справу в ідейній підготовці міжнаціональної війни в колишній Югославії. Як влучно зауважив один західний професор, "священна сербська земля" почала значити для Белграда значно більше, ніж албанці (хорвати, боснійці тощо), які мешкають на її поверхні" [9]. Зрозуміло, враженою була свідомість не лише сербів.

Брак досвіду повноцінного міжнаціонального співжиття у південнослов'янських народів, на нашу думку, може бути пояснений історичною загальмованістю формування їхньої національної ідентичності, зумовленою насамперед тривалим пануванням на південнослов'янських землях Османської та Габсбурзької імперій.

Спеціалісти відзначають наявність у балканських народів так званих трайбалістських (племінних) тенденцій, давно віджилих у політично розвинених народів Західної Європи.

Досвід Європи ілюструє можливість тривалого й відносно безконфліктного співіснування різних народів на одній території

(Швейцарія, Бельгія, меншою мірою Іспанія), чого не було досягнуто на землях південних слов'ян. Отже, головні причини небувалого спалаху югославського конфлікту - у недорозвиненості процесів етнічної консолідації у народів Західних Балкан і характері культури міжнаціонального спілкування. Фактично, у Західних Балканах із середньовіччя, яке панувало тут ще у XIX ст., було перенесено у XX ст. саме середньовічні традиції міжнаціонального спілкування. Не слід переоцінювати релігійний чи цивілізаційний фактори у розв'язуванні війни, як це роблять деякі дослідники, зображуючи югославську війну як війну міжконфесійну чи міжцивілізаційну.

Вартою уваги є думка академіка К.Гаджиева про те, що "пертурбації в цьому регіоні є не чим іншим, як за давним проявом проблем, які не були вирішені Першою світовою війною і загнані вглиб авторами Версальської системи договорів" [10]. Справді, кожен з народів (серби, албанці, мусульмани та ін.) "скаржаться на несправедливість, що їм припустились західні держави після обох світових війн, щодо встановлення міждержавних кордонів, нехтуючи етнічним принципом" [11].

В основі постійних сутичок на Балканах лежать насамперед територіальні й етнонаціональні фактори. Конфлікти тут згладжувалися й замасковувалися лише тоді, коли балканські народи входили до тих або інших більших держав чи імперій. Таким чином, передумовами конфліктів у балканському регіоні стали не тільки й не стільки цивілізаційне чи релігійне протистояння, скільки політичний за своїм характером національно-територіальний чинник.

Етапи дезінтеграції

Ерозія югославського федерального центру відбулася раніше, ніж у Радянському Союзі. Згідно з Конституцією 1974 р., республіки контролювали склад федерального президентства. "Правова база поступово закріплювала постійно зростаючий економічний суверенітет республік, що згодом зробило можливим ведення ними навіть торгових воєн одна проти одної або із центром" [12]. Комуністичний режим Тіто взяв на озброєння ідеологію "югославізму", поєднавши її з ідеологією "пролетарського інтернаціоналізму". "Слід більше наголошувати на, власне, слові "Югославія", адже серби, словенці, хорвати, македонці,

чорногорці - водночас і південні слов'яни, і слід вести боротьбу з усіма формами націоналізму, що виникають у вигляді унітаризму або шовінізму і сепаратизму", - проголошував Тіто у 1969 р. [13].

Як було зауважено раніше, національні проблеми не були породженням комуністичного режиму та існували задовго до його встановлення. Навпаки, комуністичному режимові деякий час вдавалось стримувати національні суперечності в певних межах, а розподілом Югославії на республіки та краї задовольнити частину національних вимог югославських народів. Утім, такими заходами національні суперечності не було розв'язано, а лише загнано вглиб.

Маршалові Йосипу Броз Тіто значною мірою завдяки власному авторитетові вдалося забезпечити цілісність соціалістичної Югославії, що була достатньо централізованою державою й консолідованістю якої підтримувалася Союзом Комуністів Югославії і Югославською Народною Армією. Поряд із потужним центром існували локальні політичні центри в республіках і автономних краях. Навколо цих центрів формувалися національні політичні еліти, які й провели пізніше демонтаж Югославії. Конституція 1974 р., написана під керівництвом Тіто, збільшила сподівання в республіках на можливість консенсусного управління. Режим Тіто намагався проводити збалансовану кадрову політику, якою досягалося відносно рівномірне співвідношення представництва в органах федерації кадрів з республік і автономних країв.

Проте запобігти кризі у міжнаціональних відносинах ці заходи не змогли. У 1986 р. відбувся розподіл федерального та республіканського бюджетів, почали лунати заклики до проголошення ресурсів на території республік власністю цих республік. Наступного 1987 р. опозиційні словенські кола підготували й оприлюднили "Національну програму", яка підводила до ідеї створення незалежної держави. Ця подія серйозно вплинула на напрям дискусій щодо майбутнього Югославії. За словенцями відразу виступили й хорвати [14]. У жовтні 1990 р. Хорватія і Словенія висунули свою модель конфедеративного устрою, на зразок тодішнього Європейського Співтовариства. Передбачалося, зокрема, збереження спільного економічного простору, укладення митної і фінансової унії. Кожна з держав-членів конфедерації повинна була ма-

ти свої збройні сили, однак на рівні конфедерації передбачалося здійснення "координації і узгодження оборонних зусиль". У зовнішній політиці, на думку хорватів і словенців, органи конфедерації могли б забезпечити "спільне вирішення певних зовнішньополітичних питань, а також за взаємною домовленістю здійснювати дипломатичне представництво у третіх країнах" [15]. Такий підхід до ідеї трансформації Югославської федерації був сприйнятий сербами вкрай негативно. Тому у відповідь керівники Сербії та Чорногорії виступили із спільною декларацією. Згідно із запропонованою ними концепцією, союзні органи федерації наділялися повноваженнями в галузі оборони, зовнішньої політики, фінансової системи, державного регулювання ринкових відносин, питань забезпечення прав громадян тощо.

Позицію сербського керівництва підтримали хорватські та боснійські серби. Сербі утворили на території Хорватії дві автономні області, мешканці якої після проведення референдуму про незалежність Хорватії у травні 1991 р. висловили бажання лишитися у складі федерації. У березні 1991 р. сталися перші збройні сутички на території Хорватії. У червні 1991 р. Югославська Народна Армія розпочала війну в Словенії, але після початку повстання у Хорватії через три тижні боїв у Словенії змушена була евакуюватися звідти. Війна ж у Хорватії тільки розпочиналась. У листопаді 1991 р. в сербських громадах Боснії і Герцеговини було проведено плебісцит, на якому боснійські серби також висловилися за збереження Югославії [16]. Вони відмовилися брати участь у республіканському референдумі у березні 1991 р., який фактично санкціонував незалежність Боснії і Герцеговини, тим самим остаточно розвіявши сподівання на можливість реанімації Югославії в її "урізано-му вигляді" (без Хорватії і Словенії).

Хорватія і Словенія надали перевагу незалежності, відмовившись від об'єднання, яке все більше нагадувало "Велику Сербію" [17], що і стало причиною конфлікту, насамперед у районах компактного проживання сербів у Хорватії. Отже, в Югославії відбувся розкол за національною ознакою з витісненням сильнішою стороною із спірних територій представників "ворожої" національності. На першому етапі війни серби і в Хорватії, і в БіГ опинилися в більш зручному становищі, оскільки їм спочатку явню, а згодом таємно,

допомагала Югославська Народна Армія. Тому вже на початковому етапі серби захопили третину території Хорватії і дві третини території БіГ. Хоча за останнім переписом населення, проведеним до війни, мусульмани в Боснії становили 43% населення, а серби - 31% [18].

Тільки в серпні 1995 р. хорватам вдалося повернути втрачені території, крім Східної Славонії, а протягом 1995-1997 рр. - відновити контроль і над Східною Славонією. Усі ці зміни, як і зміни фронтів у Боснії і Герцеговині, супроводжувалися масовими етнічними чистками, що їх проводили всі без винятку сторони конфлікту. Так, скажімо, у Хорватії було 500 тис. хорватських біженців і більше 200 тис. сербських. У БіГ з 4 млн. довоєнного населення близько 1,6 млн. стали біженцями всередині країни або назавжди залишили її.

Слід зауважити, що всі спроби Заходу нав'язати сторонам боснійського конфлікту умови спільного проживання провалились. Існувало декілька сценаріїв мирного врегулювання в Боснії: план Кутильєра (1992 р.), план Венса-Оуена (1992 р.), план Оуена-Столтенберга (перша половина 1994 р.) і план Контактної групи СІА, Росії, Великої Британії, Франції і Німеччини (липень 1994 р.) [19]. Однак ці плани відкидалися однією із сторін, найчастіше боснійськими сербами, хоча під тиском міжнародної громадськості і приймалися Белградом. Адже за усіма планами передбачалося, що воюючі народи залишаються жити у єдиній державі.

Лише після військових поразок боснійських сербів восени 1995 р. від мусульман і хорватів та застосування авіації НАТО проти позицій боснійських сербів вони пішли на поступки, погодившись на підписання 14 грудня 1995 р. Дейтонських мирних угод, за якими Боснію і Герцеговину було визнано єдиною державою. Втім, слід зауважити, ця єдність мала і має більше формальний, аніж реальний характер. Територію республіки розділено на два державних утворення - Мусульмано-Хорватську Федерацію (близько 51% території БіГ) і Республіку Сербську (близько 49% території). Між цими утвореннями було здійснено демаркацію кордонів, а також розташовано міжнародний миротворчий контингент Стабілізаційних сил (IFOR, пізніше перейменованій на SFOR) під егідою НАТО, чисельність якого поступово було скорочено з 60 тис. до менш ніж 30 тис. військових [20]. Кожна з

частин БіГ має власне керівництво, конституцію, армію, поліцію тощо.

Повноваження центральних органів влади БіГ (Президія, Парламентська асамблея, Рада Міністрів) суттєво обмежені. В більшості центральних органів влади існує принцип рівного представництва усіх трьох етнічних груп. Водночас мусульмани і хорвати в БіГ лишаються партнерами переважно "на папері" [21]. Отже, виконавши головне завдання зупинення війни, Дейтонські угоди не змогли остаточно примирити народи. Перемога Воїслава Коштуніці на президентських виборах у Сербії і під час наступних революційних подій 5 жовтня 2000 р. дозволяє сподіватися, що відносно боснійських сербів з іншими національностями в БіГ поступово нормалізуватимуться. 15 грудня 2000 р. БіГ і Югославія встановили дипломатичні відносини.

Фактично ж ліберальні елементи Дейтона - спільний уряд для Боснії-Герцеговини, суд над військовими злочинцями і, особливо, повернення біженців - залишились нереалізованими через небажання їх здійснювати самими сторонами-учасницями недавньої громадянської війни. Хоча варто відзначити й останні суттєві успіхи Міжнародного трибуналу із злочинів у колишній Югославії, якому вдалося посадити на лаву підсудних колишнього президента Югославії С.Мілошевича, колишніх президента сербської частини Боснії і ряд сербських та хорватських генералів.

Однак і до цього часу у Боснії та Герцеговині спільні органи влади збираються найчастіше лише на вимоги Заходу. За даними ООН, з 2,3 млн. біженців, що їх нараховувалось у всій колишній Югославії на кінець боснійської війни, лише 380 тис. повернулося на місце постійного мешкання. При цьому абсолютна більшість біженців повертаються в ті місця, де вони належать до етнічної більшості. Внаслідок масового виходу сербів із Сараєво після передачі його мусульманам, це місто перетворилося на майже моноетнічне (менше 8% сербів з довоєнних близько 30%). Така ж тенденція спостерігається й у Східній Славонії, звідки виїхало не менше 25 тисяч, або п'ята частина сербів [22]. Як уже зазначалося, аналогічний процес відбувається нині й у Косові, звідки витісняється вже неалбанське населення.

Водночас певні позитивні сподівання викликає той факт, що в Косові у боротьбі за владу перемогло крило поміркованих албанських

діячів. Нині прихильники цих ідей разом з лідером поміркованих косовських албанців Ібрагімом Руговою повернулися в центр політичного життя, перемігши на виборах у вересні 2000 р. радикалів з Армії Визволення Косова. Повернутися ж на території, що лишилися під владою "ворога", ризикує мало хто з біженців, незважаючи на радикальні політичні зміни у Югославії.

Навіть у Македонії, де не існувало небезпечного історичного спадку, відносини між македонцями й албанцями у певний час дуже загострилися і вилилися у військовий конфлікт. Щоправда, з ухваленням змін до конституції Македонії, які розширили права албанської меншини, та миротворчою місією НАТО в Македонії кровопролиття було зупинено, а діалог між албанцями й македонцями перейшов у політичну площину. Однак і в цій, найбільш етнічно толерантній республіці колишньої Югославії виникли серйозні проблеми з вимушеними переселенцями. Македонці залишали райони, де переважає албанське населення, і навпаки.

Отже, проблема етнічної гомогенізації території стосувалася майже усіх без винятку республік і автономних країв колишньої Югославії, за винятком Словенії (де й до війни населення було відносно етнічно гомогенним), а також Чорногорії та автономного краю Воєводина у складі Сербії. Перебування великої кількості мігрантів кожної із сторін поза своїми попередніми домівками стало реальністю сьогоднішніх Західних Балкан.

Перспективи конфліктності на Західних Балканах

Цілком очевидно уявляється тенденція до гомогенізації національного складу населення в державах та державних утвореннях, що виникли на уламках колишньої Югославії. Це стосується насамперед частин Боснії і Герцеговини, єдність якої існує переважно в документах. Західні Балкани перетворилися на сукупність держав та державних утворень, де фактично на території домінуючої нації серйозно послаблені або навіть ліквідовані національні меншини. Таким чином, з наведених вище причин конфліктів на території колишньої Югославії (змішаність населення, суперечливість національних інтересів, брак культури міжнародного спілкування) одна причина - національна строкатість цілих територій - майже зникла.

У зв'язку з цим постає питання - чи не створено міграційними процесами останнього десятиріччя умови для встановлення нового, більш стабільного порядку на Балканах? Очевидно, з певними застереженнями, це так. Застереження стосуються насамперед Боснії і Герцеговини - єдність якої формально збережено, але мусульмани вимагають збільшення своєї території до двох третіх загальної території республіки, а серби прагнуть повної незалежності, а також Косово, політична доля якого досі лишається невирішеною. Крім того, невизначеним лишається і майбутня доля Чорногорії. У цій республіці, як і в Македонії, збережено поліетнічність. За різними соціологічними даними, за незалежність Чорногорії виступає до 55% її населення. Проте, навіть якщо на можливому референдумі про незалежність Чорногорії переможуть сили, що виступають за відокремлення від Югославії, цій республіці може загрожувати лише внутрішня боротьба, а не зовнішня агресія. До такої агресії єдина зацікавлена сторона - Сербія - не здатна і, вочевидь, не буде здатна ще тривалий час через питання як внутрішнього, так і зовнішнього порядку.

Визнані кордони новопосталих балканських держав, останні політичні зміни в Югославії, а також відсутність чи ослаблення національних меншин на території цих держав суттєво ускладнюють можливість відновлення війни. Більше того, під час врегулювання югославських конфліктів свідомо було створено умови, які б унеможливили її відновлення. Так, скажімо, територію Республіки Сербської в Боснії і Герцеговині було змодельовано у такий спосіб, щоб її кордон був надзвичайно розтягнутим, а отже - вразливим. Тобто відновлення боснійськими сербами війни в БіГ може означати для сербів швидку втрату якоїсь частини своєї території. Через зняття ембарго на постачання

озброєнь Хорватії та Боснії і Герцеговини Захід фактично зробив дуже проблематичним відновлення війни з боку сербів. А вірогідність економічного та дипломатичного тиску Заходу на мусульман та хорватів досі утримує їх і від агресивних дій.

За результатами Дейтонських домовленостей було підписано угоду щодо регіональної стабілізації та угоду з військових аспектів мирного врегулювання кризи, які змінили баланс сил у БіГ у такий спосіб, що жодна із сторін не має вирішальної переваги - навпаки, військові можливості сторін вирівняно [23]. Розміщення ж у регіоні, а саме - в Боснії і Герцеговині та Косово, великих міжнародних миротворчих контингентів усе ж таки зменшують ймовірність масштабних регіональних воєн.

Однак, напевно, політичні наслідки югославських воєн ще довго впливатимуть на долю регіону. Разом з тим "лікування" регіону вже розпочато. Саме так можна тлумачити згоду Хорватії на повернення сербських біженців до країни, причому це повернення триває вже понад два роки. Втім, це є лише першими кроками до подальшого подолання важкого спадку міжнародних воєн. Балкани в цілому, за винятком БіГ, Косово і Македонії, шляхом національної гомогенізації і створення національних держав, досягли ладу, що в перспективі може протривати довше, ніж реальність обох Югославій (1918-1941 рр. та 1945-1991 рр.).

Сподіванням на мирне вирішення проблеми сприяє еволюціонування режиму Сербії в бік більшої демократичності і прозахідного зовнішнього вибору. На наших очах Балкани разом з нинішньою Югославією перетворилися на регіон з приблизно однорідною геополітичною орієнтацією, що також істотно зменшує потенціал конфліктності між балканськими країнами.

1. *Boyd C.* Making Bosnia Work // *Foreign Affairs.* - 1998. - January/February. - P. 44.

2. *Jowitz K.* New World Disorder. The Leninist Extinction. - Los Angeles: The Regents University of California, 1992. - P. 297.

3. *Djilas A.* Imagining Kosovo // *Foreign Affairs.* - 1998. - September/October. - P. 126-127.

4. *Изакович З.* Политические и этнорелигиозные аспекты югославского конфликта // *Социс.* - 1996. - № 5. - P. 71.

5. *Malcolm N. et al.* Is Kosovo Real? // *Foreign Affairs.* - 1999. - January/February. - P. 133.

6. *Городнянский А.В.* Историческая ретроспектива сербо-хорватского конфликта // *Славяноведение.* - 1997. - № 3. - С. 64.

7. Там само. - С. 69.

8. *Изакович З.* Политические и этнорелигиозные аспекты югославского конфликта // *Социс.* - 1996. - № 5. - С. 76.

9. *Boss W.* The Triage of Dayton // *Foreign Affairs.* - 1998. - September/October. - P. 96.

10. *Гаджиев К.С.* Геополитика. - М.: Международные отношения, 1997. - С. 310.

11. Романенко С.А. Сербия: унитаризм или автономизация? // Общественные науки и современность. - 2000. - № 5. - С. 88.
12. Leff C. Democratization and Disintegration in Multinational States. The Breakup of the Conunumsr Federations // World Politics. - 1999. - January. - P. 225.
13. Федерализм. Энциклопедический словарь. - М.: Инфра-М, 1997. - С. 238.
14. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи (40-ві - 90-ті роки ХХ ст.). - К.: Либідь, 1997. - С.250.
15. Городнянский А.В. Вказ. праця. - С. 70.
16. Яровий В.І. Вказ. праця. - С. 260-261.
17. Грант Н. Конфликты XX века. Иллюстрированная история / Пер. с англ. - Минск: Физкультура и спорт, 1995. - С. 388.
18. Бабурич С. Территория государства. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. - С. 354.
19. Там само. - С. 356-357.
20. Арбатова Н. Балканы: развитие ситуации. Мир или перемирие? // Международная экономика и международные отношения. - 1998. - № 9. - С. 80.
21. Warren B. The Triage of Dayton. - P. 102-103.
22. Арбатова Н. Вказ. праця. - С. 82.
23. Энгельгардт Г.Н. Республика Сербская по Дейтонским соглашениям // Славяноведение. - 1997. - № 3. - С. 77-78.

Ganna Paliy

THE COLLAPSE OF YUGOSLAVIA: FROM THE UNITARY STATE TO NATIONAL FRAGMENTATION OF WESTERN BALKANS

The collapse of Yugoslavia was the most radical manifestation of the ethnical hatred in post-war Europe. Main reasons for this are the specifics of heterogeneous coinhabitation of different ethnic groups, the history of the region, and the archaic culture of cross-ethnic communication. As a result of wars (1991-1999), different parts of the former Yugoslavia became more ethnically homogenous. This process, despite its inherent cruelty, in perspective would decrease international hostility in the region of Western Balkans.